

1.02
Prejeto 5. 11. 2001

UDK 329.71(4)"1935/1941"

Peter Vodopivec*

Moč in nemoč ideje in politike ljudske fronte

IZVLEČEK

Gesla o ljudski fronti so bila rezultat novega političnega 'kurza' po VII. kongresu Kominterne leta 1935. Ljudskofrontna zaveznitva - rezultat nove usmeritve komunistične internacionale - so bila vse od začetka zelo krhka. Socialisti so bili do komunistov zaradi negativnih izkušenj iz let 1928-1935 še naprej nezaupljivi in so sodelovanje z njimi v večini zahodnoevropskih držav tudi po spremembi politike Kominterne zavračali. Komunisti so sicer prisegali na novo nastale 'protifašistične zveze', vendar so v svoji politiki pragmatično sledili le sovjetskim in svojim interesom. 'Ljudskofrontne zveze' so bile, tam kjer je do njih prišlo, zelo heterogene in kot take niso bile sposobne razrešiti perečih socialnih, gospodarskih in političnih problemov. Avtor opozarja na neuspešne poskuse 'ljudskih front' v Španiji in Franciji, da bi zagotovile trajnejše socialno in politično ravnotežje, hkrati pa ugotavlja, da niso bila 'ljudskofrontna' povezovanja v Sloveniji nič bolj uspešna, saj so bila kratkotrajna in so zajela le del narodnoobrambno in protifašistično razpoloženega slovenskega prebivalstva.

Ključne besede: ljudska fronta, Komintern, komunisti, socialisti, protifašizem, Slovenija

ABSTRACT

STRENGTH AND IMPOTENCE IN THE IDEA AND POLICY OF THE PEOPLE'S FRONT

Slogans about the people's front emerged after the seventh congress of the Communist International in 1935 as a result of its new political course. The alliances in the people's front arising from the Comintern's new orientation were initially very fragile. Due to the negative experiences in the period between 1928 and 1935, Socialists continued to distrust Communists and refused to cooperate with them in most West European countries, even after the shift in the Comintern policy. Although the Communists swore by the newly formed 'anti-Fascist' alliances, in their policy they pursued only Soviet and their own interests. Wherever formed, 'people's front coalitions' were very heterogeneous and as such unable to solve the burning social, economic and political issues. The author points out the failed attempts by the 'people's fronts' in Spain and France to ensure a more lasting social and political balance. He also establishes that the 'people's front' coalitions were no more successful in Slovenia, being short-lived and only engaging a part of the patriotic and anti-fascist population.

Key words: People's front, Comintern, communists, socialists, anti-fascism, Slovenia

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: Peter.Vodopivec@guest.arnes.si

"Misliš, da si zelo bister in da si prodril kar na dno mojega razburjenja radi (nemško-sovjetskega) nenapadalnega pakta, ko trdiš..., da me je, kakor vse druge 'meščanske demokrate', zazibala v neko prijetno brezskrbnost taktika komunističnih strank, ko so nastopale v ljudskih frontah proti fašizmu," je 8. novembra leta 1939, dva in pol meseca po sklenitvi zavezništva med Stalinom in Hitlerjem in dobra dva meseca po nemškem napadu na Poljsko, v pismu Dušanu Kermavnerju zapisal Lojze Ude in dodal: "Mojega poznavanja marksizma sicer ne ceniš bogve kako visoko - praviš, da ga poznam le malo več kot nič - lahko pa mi verjameš, da zame že od vsega začetka ni bilo nikakega dvoma, da je šlo od leninistične strani (pri ljudskih frontah - op. P. V.) le za taktično potezo..."¹

Nepopoljšljivi dvomljivec Lojze Ude seveda v svojem nezaupanju do komunistov in njihove delno že leta 1934, zlasti pa po VII. kongresu Kominterne leta 1935 radikalno spremenjene politike, še zdaleč ni bil osamljen. Nepričakovani preobrat, s katerim sta Moskva in mednarodna komunistična internacionala sredi tridesetih opustila konec dvajsetih let sprejeta gesla o "socialfašizmu" in socialistih kot največjih sovražnikih komunistov in pozvala k skupni fronti proletariata in meščanskih demokratov, je vzbujal pomisleke in nezaupanje pri številnih dotodanjih komunističnih nasprotnikih in novo razglašeni zaveznikih. Zlasti nekatere socialistične stranke, med njimi švedska, danska, nizozemska, češkoslovaška in britanska Labour Party so še naprej nasprotovale vsakemu sodelovanju s komunistično internacionalo in klic k ljudski fronti razglašale za kremeljsko prevaro. Do večjega zblizanja pa ni prišlo tudi v vrhovih obeh internacional - komunistične in socialistične - saj so v vodstvu zadnje ugotavljali, da voditelji Kominterne tudi po opredelitvi za ljudsko fronto vztrajajo pri boljševiških ideoloških in revolucionarnih stališčih in vidijo v ljudskofrontnih povezavah le sredstvo za povečanje svojega vpliva.² Konkretno izkušnje ljudskofrontnih koalicij v Franciji in Španiji, ki so se v iskanju ravnotežja med koalicijskimi partnerji in nepredvidljivo, skrajno pragmatično komunistično politiko, borile z velikimi težavami, naj bi to le še potrjevale.

Komunistična internacionala je bila po svojem statutu od leta 1920 organizirana kot enotna "komunistična stranka sveta", v kateri so imele posamezne članice - nacionalne partije - le status sekcij. V njenem vodstvu je že v prvi polovici dvajsetih let povsem prevladal boljševiško-sovjetski vpliv, Komintern pa je postala poslušno orodje sovjetske in po Leninovi smrti Stalinove politike.³ Na VI. kongresu Kominterne leta 1928 nista bila mogoča noben ugovor in nobena kritika več. Kongres je na pobudo sovjetskega partijskega vodstva enoglasno sprejel stališče, da predstavljajo "desni revizionistični in reformistični" odkloni največjo nevarnost za mednarodno delavsko gibanje, proglasil socialiste in socialdemokrate za nesprejemljive komunistične sovražnike, fašizem pa podcenjujoče izenačil z (zahodnimi) meščanskimi demokracijami.⁴ Velika gospodarska kriza leta 1929, ki naj bi bila po

1 Pisma Dušana Kermavnerja in Lojzeta Ude. V: Nova revija, 1986, št. 52/53, str. 1363-64.

2 Erich Matthias - Hermann Weber: Die Stellung der Kommunistischen Internationale und der Sozialistischen Arbeiter-Internationale zur Einheitsfront, Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung, ("XI. Linzer Konferenz" 1975). Europa Verlag, Wien 1978, str. 41-57.

3 Theodor Bergmann: Von der Bolschewisierung der Komintern zur Zerstörung der kommunistischen Weltbewegung. V: Kriza socialnih idej - Britovškov zbornik. Ljubljana 1996, str. 188-193.

4 Prav tam, str. 191.

pričakovanih in napovedih komunističnih in kominternskih voditeljev začetek razpadanja kapitalističnega sistema, ni okrepila delavskih strank in komunistične levice, temveč je še povečala in utrdila avtoriteto meščanskih strankarskih grupacij in moč obstoječih državnih ustanov; v deželah srednje in jugovzhodne Evrope, kjer je še deloval parlamentarni sistem, je povzročila celo premik na desnico.⁵ Toda komunisti so, zaposleni z odstranjevanjem "oportunistov" in "desničarjev" v lastnih vrstah in osredotočeni na spopade z nekomunističnimi delavskimi strankami (posebno socialisti) vztrajali pri stališču, da prihaja resnična nevarnost z "leve" in "ne z desne", edina prava komunistična politika pa je revolucioniranje delavstva, oblikovanje "enotne (delavske) fronte" od spodaj in pripravljanje revolucije. V takšnih razmerah je - kot vemo - v začetku tridesetih let tudi nemška komunistična partija, tedaj ena največjih nemških parlamentarnih strank, s politiko obstrukcije pomembno prispevala k zaostrovanju politične krize v Nemčiji, obenem pa z odklanjanjem vsakega sodelovanja s socialisti in z demokratičnimi meščanskimi skupinami Hitlerju dodatno olajšala vzpon na oblast. Kako nesposobni so bili v nemškem komunističnem vodstvu presojeti dejansko stvarnost, kaže podatek, da so tudi potem, ko je Hitler že prisegel kot novi nemški kancler, napovedovali, kako bo vladal le nekaj tednov, nato pa bodo prišli na oblast komunisti in bodo Nemčijo končno preoblikovali v sovjetsko republiko.⁶

Do političnega preobrata je prišlo šele poleti leta 1934 ob pripravah na VII. kongres Kominterne, ko sta Georgij Dimitrov in nemški komunistični voditelj Wilhelm Pieck priznala poraz komunistične politike v Nemčiji in razglasila označevanje socialistov s socialfašisti za "napako", pri čemer naj bi seveda za napačne ocene ne bila kriva Stalin in Moskva, temveč nekateri, medtem iz kominternskega vodstva in komunističnih strank že izključeni "tovariši". Dimitrov se je tudi zavzel za novo oceno fašizma in nacionalsocializma. Opredelil ju je kot "odkrito, teroristično diktaturo, zvečine šovinističnih in imperialističnih elementov finančnega kapitala", pri tem pa ugotovil, da obstaja v Nemčiji tudi demokratični del "kapitalističnega razreda", s katerim bi se bilo mogoče in pametno - v skupnem boju proti Hitlerju - povezati v "ljudsko fronto".⁷ Obrat, ki ga je predlagal Dimitrov, je povsem ustrezal novi sovjetski zunanji politiki. V sovjetskem vrhu, ki ga je prav tedaj zajel največji val političnih čistk dotlej, so končno spoznali nevarnost nacionalsocializma in iskali zveze proti Zahodu - zlasti s Francijo in Veliko Britanijo. Sovjetska zveza je tako že pred VII. kongresom Kominterne spomladi leta 1935 sklenila sporazum o medsebojni pomoči s Francijo (s francoske strani ga je podpisal zunanji minister Laval, kasnejši vodilni francoski kolaboracionist).⁸ VII. kongres Kominterne poleti leta 1935 pa je komunistične stranke obvezal na ljudsko-frontno politiko in na opustitev revolucionarnih, prevratniških ciljev, kar je pomembno zaznamovalo zlasti odnose v ljudskofrontnih gibanjih v Franciji in Španiji.

⁵ A. J. P. Taylor: *From Sarajevo to Potsdam*. Harcourt Brace Jovanovich, London 1975, str. 124-125.

⁶ Bergman, n.d., str. 193.

⁷ Pero Damjanović: "Teze" Georgi Dimitrova za sedmi kongres komunistične internacionale, nav. kot v op. 3, str. 232-240.

⁸ Henri Dubieff: *Le déclin de la III^e République (1929-1938): Nouvelle histoire de la France contemporaine*. Seuil-Paris 1976, str. 158-159.

Danes v zgodovinopisju prevladuje mnenje, da ni politika ljudske fronte nikjer dosegla svojih ciljev, v Španiji pa je celo pospešila poraz republikancev in katastrofo demokratičnega tabora. Klic h komunističnemu zavezništvu s socialisti in meščanskimi demokrati je v splošnem naletel na omejen odziv. Še največji uspeh je imel v Franciji in Španiji, dveh politično izrazito nestabilnih državah, kjer so leta 1936 ljudsko-frontne koalicije beležile politične zmage. Te zmage so, kot pravi Eric Hobsbawm, "še poudarile ceno nekdanje nesloge",⁹ saj so združene volilne liste "centra" in "levice" v obeh državah dobile znatno parlamentarno večino, toda do resnejšega širjenja socialne podpore protifašizmu in levici ni prišlo. Novo zavezništvo je povzročilo le pregrupiranje leve; v Franciji enostransko v korist komunistov. Za zmago francoske ljudske fronte leta 1936 je namreč zadoščala le odstotek večja podpora volilcev, kot so je bile v ljudski fronti združene stranke deležne leta 1932, za zmago španske ljudskofrontne zveze pa je bil odstotek, ki je ljudskofrontni koaliciji zagotovil parlamentarno večino, le nekoliko večji; proti španski ljudski fronti je pri tem še vedno glasovala več kot polovica volilcev, po "pronunciamentu" španskih generalov pa se je naglo krepila tudi desnica.¹⁰ Za trideseta leta je sploh značilno, da razen v Skandinaviji, kjer so se uspešno utrdili socialni demokrati, ni nikjer prišlo do pomembnejšega premika proti levi in ljudskofrontna zavezništva niso ni v tem pogledu ničesar spremenila.

Vseeno so ljudskofrontne zmage v Franciji in Španiji pri protifašistično razpoloženem delu prebivalstva spodbudile velika pričakovanja. V Franciji je prišlo zaradi nagle rasti moči desnice, profašističnih organizacij in vsesplošne politične negotovosti do prvih pobud za tesnejše sodelovanje komunistov z drugimi delavskimi in socialističnimi strankami že v prvi polovici tridesetih let. Za združitev vseh protifašističnih sil v njihovih mirovnih prizadevanjih sta se že leta 1932 zavzela pisatelja (komunista) Romain Roland in Henri Barbusse, vendar so ju podprli le redki izobraženci. Vodstvo KPF je pobudam socialistov in radikalov po skupni "fronti" leve proti fašizmu nasprotovalo še spomladi 1934 in je šele junija, potem ko je iz svojih vrst že izključilo "spontane" in "preuranjene" zagovornike skupnega protifašističnega boja s socialisti, pristalo na "enotno fronto delavskega razreda".¹¹ Francoska komunistična in socialistična stranka sta tako julija 1934 sklenili sporazum ("pakt enotnosti") in se izrekli za sodelovanje v boju za mir, za demokratične svoboščine in proti fašizmu. Do ustanovitve francoske ljudske fronte je torej (seveda z "blagoslovom" Moskve) prišlo že pred VII. kongresom Kominterne 14. julija 1935. V novo nastalo zvezo, ki so jo podprla tudi razna mirovna in sindikalna gibanja ter nekatere manjše stranke, pa so se združili komunisti, socialisti in radikali. Na volitvah aprila in maja leta 1936 je ljudskofrontna koalicija - med drugim po zaslugi večinskega volilnega sistema - močno zmagala, pri čemer so dobili socialisti in radikali manj glasov kot leta 1932, glavni zmagovalec volitev pa so bili komunisti, ki so se dejansko šele tedaj dvignili med velike francoske stranke.¹² Voditelji francoske KP so v politični besednjak sprejeli domoljubna gesla, ki so se sklicevala na Ivano Orleansko, na vojaške uspehe francoske revolucije in na boje pri Verdunu, in jih povezali z boljševičskimi

⁹ Eric Hobsbawm: Čas skrajnosti : svetovna zgodovina 1914-1991. Ljubljana 2000, str. 141.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Dubieff, n.d., str. 164-166.

¹² Prav tam, str. 172-179.

parolami, ki so se opirale na leninsko in stalinsko razumevanje socializma ter izročilo oktobrske revolucije. Vseeno komunistični voditelji z utemeljitvijo, da bi njihovo sodelovanje v vladi še povečalo nasprotovanje desnice in negotovost med meščanskimi volivci, niso vstopili v vladni kabinet, ki ga je junija 1936 sestavil štiriinšestdesetletni socialist Leon Blum in so si tudi kasneje, čeprav so Blumovo vlado podpirali, lastili pravico do razmeroma svobodnega in neobveznega manevriranja po francoskem političnem prizorišču.

Blumova vlada se je res vse od začetka srečevala z velikimi težavami. Francijo je že pred volilno zmago ljudske fronte zajel val množičnih stavk in delavskih protestov, ki so novo koalicijo ne le podpirali, temveč so od nje zahtevali tudi pomembne socialne reforme. Večina zgodovinarjev meni, da so bile stavke spontane in rezultat širokega ljudskega navdušenja nad združevanjem leveice. Vlada je zahtevam popustila, predlagala nove socialne zakone in zanje dobila podporo v parlamentu. Toda s tem je v skrajno zaostrenih gospodarskih razmerah, v katerih se je v drugi polovici tridesetih let znašla Francija, še krepila tabor velikega kapitala in delodajalcev, ki je za glavnega krivca za nezaposlenost in pomanjkanja na tržišču razglašal vladne odločitve in ukrepe. Edina resnična strukturna reforma, ki se je posrečila Blumu, je bila preobrazba narodne banke v široko delniško družbo, učinek socialnih zakonov pa so naglo izničevali rast cen, draga posojila in inflacija.¹³

Komunisti, ki so stavke sprva podpirali, nato pa pozivali k umiritvi delavskih nemirov in celo ponujali spravo katoliški desnici, niso občutneje prispevali k lajšanju Blumovih problemov, saj so glede na to, da v vlado niso stopili, zagovarjali le tiste njene odločitve, ki so jim taktično ustrezale. Nasprotja med komunisti in socialisti so se še povečala, ko se je protikomunist in pacifist Blum pod pritiskom vojaških krogov in Velike Britanije odločil za politiko "nevtralnosti" v španski državljanski vojni (tega se sicer vlada ni nikoli dosledno držala, saj je v Španijo prek Francije še naprej prihajalo orožje, pa tudi denarna pomoč republikanski vladi), dodatno pa so se zaostрила, ko so socialisti javno izrazili svoje ogorčenje zaradi stalinskih čistk in procesov v Sovjetski zvezi. Prva francoska ljudskofrontna vlada je tako padla že po enajstih mesecih - maja 1937. Sledila pa je agonija s poskusi Leona Bluma, da bi vladno krmilo še enkrat vzel v svoje roke, ki se je končala aprila 1938, ko je vlado sestavil radikal Edouard Daladier. Protifašistična ljudskofrontna gesla, ki so ob socialnih in gospodarskih problemih, s katerimi so se borili Blumovi ministri, ostajala v ozadju, so očitno malo vplivala na razpoloženje francoske javnosti. Daladier, podpredsednik prve Blumove ljudskofrontne vlade in francoski premier, ki je skupaj s predsednikom britanske vlade Neilom Chamberlainom v Münchnu podpisal s Hitlerjem sporazum o nemški okupaciji in razkosanju Češkoslovaške, je pričakoval, da ga bodo po vrnitvi iz Münchna v Parizu izvižgali, sprejeli pa so ga s cvetjem in vzkliki priznanja. Menda naj bi tedaj prezirljivo vzkliknil: "Bande des cons" - "Tolpa bedakov". Toda francoske ljudske fronte je bilo kljub Daladierjevi zgroženosti nad kratkovidnostjo domače javnosti nesporno konec in nekdanji zavezniki socialisti, komunisti in radikali v Franciji niso več našli skupnega političnega jezika.

Še z večjimi problemi kot francoska so se srečevala španska ljudskofrontna zavezništva. Zmaga španske ljudske fronte februarja leta 1936, ki je nastopila z

¹³ Prav tam, str. 183-193.

razmeroma ohlapnim socialnim programom in brez jasnejših socialno-gospodarskih zahtev, je bila za Špance, ki so se od začetka tridesetih let zavzemali za

globlje

socialne spremembe in razdelitev veleposestniške zemlje, veliko razočaranje. Neza-dovoljstvo se je še stopnjevalo zaradi obotavljivega in skrajno previdnega obnašanja nove ljudskofrontne oblasti ob začetku Francove protirepublikanske in nacionalistične (toda sprva še nikakor ne fašistične) vstaje, zaradi prepočasnega razdeljevanja orožja in podcenjevanja pučistov. Komunisti, ki so bili v Španiji neprimerno manjša in vsaj, kar je zadevalo ljudsko podporo, bistveno manj vplivna stranka kot v Franciji, so spontanemu ljudskemu gibanju, ki so ga vodili anarhisti, levi socialisti in pripadniki protistalinske katalonske POUM, odločno nasprotovali in spopad z revolucionarnim anarhističnim in katalonskim avtonomističnim gibanjem izrabljali za obračunavanje z nasprotniki boljševizma; to je doseglo višek maja leta 1937 z zadušitvijo prevratnega razporedenja in ubojem voditelja POUM Andresa Nina v Barceloni. Španska KP je torej v skladu s sovjetskimi navodili in skupaj z meščanskimi ljudskofrontnimi zavezniki naprej usmerila vse sile v zadušitev spontane ljudske revolucije in se je šele, ko je bila ta zlomljena, s preostalimi ljudskofrontnimi zavezniki posvetila boju proti frankistom.¹⁴

Španski republikanski borci in tisoči udeležencev mednarodnih brigad, ki so se v Španiji vojskovali na republikanski strani, prepričani, da se borijo za prihodost evropske demokracije, so bili v takšnih razmerah žrtev iluzije, ki ji je smrtni udarec zadala že prva svetovna vojna: tj. vere v mednarodno in nadnarodno solidarnost evropskih demokratov in proletariata.¹⁵ V resnici ni imela ljudska fronta na iberškem polotoku niti moči, niti možnosti, da bi nespravljivo razdeljeno Španijo in nič manj razdeljeno evropsko demokratično in socialistično levico združila ob enakih socialnih in političnih ciljih. To seveda tudi ni bil sovjetski cilj, saj so se v Moskvi geslom o "svetovni revoluciji" odpovedali že v začetku dvajsetih let, ko so sprejeli stališče o komunizmu v "eni deželi"¹⁶ in so v letih 1936-39 podobno kot Velika Britanija, Nemčija in Italija videli v Španiji le političen, ideološki in vojaški poligon za preizkušanje svojih vojaških in političnih sposobnosti. Mnogi med španskimi komunisti, ki so se, čeprav s "težkim srcem", uklonili sovjetski politiki in navodilom, so to kasneje obžalovali in so ugotavljali, da so delovali kot "podaljški sovjetske roke" in ne "kot sinovi španskega ljudstva".¹⁷ Ostanek ljudskofrontne koalicije komunistov in liberalcev, ki mu je stala na čelu vlada Juana Negrina, je poskušal od leta 1937 zaustaviti prodor pučistov, pohodu desnice, ki je dobivala zares vse bolj fašistično podobo, pa ni bil več kos in se ji ni več uspel postaviti po robu.

Slovensko "ljudskofrontno gibanje" je v knjigi, ki je izšla leta 1978 (po njeni prezgodnji smrti) popisala Alenka Nedog.¹⁸ Gibanje, ki naj bi se začelo poleti leta

¹⁴ Glej Pierre Broué - Émile Témime: Španska revolucija in državljanska vojna v Španiji. Ljubljana 1986, str. 79-202.

¹⁵ A. J. P. Taylor, n.d.; Peter Vodopivec: Trideseta leta. V: Slovenska trideseta leta. Ljubljana 1997, str. 8-9.

¹⁶ Bergman, n.d., str. 189-190.

¹⁷ Noam Chomsky: Objektivität und liberales Gelehrtentum: die Verantwortlichkeit der Intellektuellen. Edition Suhrkamp, Frankfurt 1971, str. 73-74.

¹⁸ Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji. Ljubljana 1978 (dalje: Nedog, Ljudsko-

1935, je z vzponi in padci, z izstopanjem enih in vstopanjem drugih skupin ter pod različnimi imeni (Slovensko ljudsko gibanje, Slovenska ljudska fronta, Kmečko delavsko gibanje) teklo vsaj do leta 1939, ko so komunisti po sklenitvi sovjetsko-nemškega sporazuma opustili dotedanje protihitlerjansko in protifašistično stališče.¹⁹ Pomembno, po donedavnih razlagah osrednjo povezovalno vlogo v tem gibanju naj bi imela komunistična partija, v tridesetih letih majhna ilegalna stranka, ki si je prizadevala od leta 1934 okrepiti vpliv na delavstvo in kmečko prebivalstvo in ga po letu 1935 z raznimi akcijami in prireditvami razširiti na celotno levico. Krajša, pa tudi (nekoliko) daljša zaveznitva političnih skupin, ki so se sklicevale na narodnoobrambna in socialna gesla, usmerjena proti centralizmu, kompromisarski politiki slovenskih in jugoslovanskih strank ter proti socialnim neenakostim in krivicam, so v drugi polovici tridesetih let res dobila široko, celo množično socialno podporo. Vprašanje, ki se danes zastavlja, pa je, koliko je bilo to gibanje, za katero je bilo značilno, da se je razvijalo zunaj tradicionalnih strank in v razočaranju nad njimi, res rezultat spremenjene taktike in politike komunistične partije po VII. kongresu Kominterne. Koliko nima globljih korenin v prvi polovici tridesetih let, ko so se z gospodarsko krizo zaostriale socialne in gospodarske razmere, hkrati pa se je s kraljevo diktaturo in jugoslovanskimi pritiski povečal občutek slovenske narodne ogroženosti. In koliko časa je v resnici trajalo in bilo sploh uspešno.

Kot sta opozorila Alenka Nedog in na posvetu ob petdeseti obletnici ustanovitve Protiimperialistične fronte ter začetka protiokupatorske vstaje (1991) Bogo Grafenauer, je prišlo v Dravski banovini že v prvi polovici tridesetih let, po uvedbi oktroirane ustave in delni obnovitvi političnega življenja do več političnih pobud, ki so zbližale in na narodni osnovi povezale zelo nasprotne politične skupine. Nedogova in Grafenauer sta omenila zlasti podobnost med slovensko deklaracijo SLS, izdano konec leta 1932 (t.i. ljubljanske punktacije) in izjavo komunističnih partij Italije, Jugoslavije in Avstrije leta 1934, pa tudi podobna približevanja v publicistiki in akcijah društev univerzitetnih študentov. Sredi tridesetih let pa je doživela politika vodilne slovenske katoliške stranke nov preobrat: junija 1935 je njen voditelj dr. Anton Korošec po skoraj petletnem obdobju odločnega nasprotovanja centralizmu vnovič stopil v vlado, v SLS pa se je okrepilo trdo ideološko jedro, ki se je zavzemalo za zaostreni ideološki boj in novo delitev duhov - tokrat ne le, kar zadeva liberalizem, temveč posebej, kar zadeva socializem in komunizem. Evropski politični razvoj z vojno v Španiji in preusmeritev jugoslovanske zunanje politike h gospodarski in politični naslonitvi na Nemčijo sta delitve še pospešila. Te so bile značilne ne le za liberalni tabor, ki se je razkrajal že od začetka tridesetih let, temveč tudi za katoliškega, v katerem so se zaostriili odnosi med vodstvom SLS in skupinami, ki se z ideološko napadalnejšo, a v isti sapi do Beograda prijaznejšo politiko strankinega vodstva niso strinjale (Jugoslovanska strokovna zveza, del katoliških izobražencev okoli Dejanja ter del proticentralistično opredeljenih pristašev "stare" SLS). V takšnih razmerah se je

frontno gibanje).

¹⁹ Nedogova kot večina drugih slovenskih zgodovinarjev zastopa stališče, da je slovensko ljudskofrontno gibanje neprekinjeno teklo vse do druge svetovne vojne. O tem Bojan Godeša: Priprave na revolucijo ali NOB? V: Slovenski upor: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Ljubljana 1991, str. 69-85.

zunaj strank in proti njim oblikovalo novo nadstrankarsko gibanje, ki so ga povezovala predvsem narodnoobrambna in socialno kritična gesla. To gibanje je iskalo tudi zvez s komunisti, saj so njegovi pripadniki - kot je zapisal Grafenauer - kljub pomislekom, ki so jih povzročale informacije o nasilju v Sovjetski zvezi (in teh v drugi polovici tridesetih let ni bilo malo), videli v prvi deželi komunizma veliko silo, ki bi se bila skupaj z zahodnima državama Veliko Britanijo in Francijo sposobna upreti zvezi fašistične Italije in nacistične Nemčije. To trditev potrjuje tudi že navedeno Udetovo pismo Kermavnerju, kjer Ude piše: "Res sem mislil, da je svetovni leninizem spoznal, da je tisti sovražnik, proti kateremu se je treba predvsem boriti, fašizem in da je v relaciji da je fašistični imperializem še nevarnejši od 'meščansko-demokratskega', treba zaenkrat podpreti meščansko demokracijo proti fašizmu ... Sodil sem torej, da bo svetovni komunizem pri tej taktiki vztrajal res vsaj toliko časa, dokler v Nemčiji ne pade nacionalni socializem Hitlerja. Od tod moje presenečenje nad tako za 180 stopinj zaobrtno taktiko (po paktu Hitler - Stalin - op. P. V.)..."²⁰

Komunisti so se torej po letu 1935 vključevali v narodnoobrambno gibanje in so nanj tudi zdaj šibkeje, zdaj močnejše vplivali, pri tem pa so skupaj s somišljeniki govorili o ljudski fronti, ki naj bi - kot so menili - sprva zlasti v Franciji doživljala pomembne uspehe. Vseeno se zdi njihova vloga v slovenskem "ljudskofrontnem" gibanju v dosednji zgodovinsko-literaturni precejšnja. Slovenska "pokrajinska" komunistična partija je bila tedaj resda militantna, vendar številčno majhna politična skupina, ki jo je prav v letih 1935-37 pretresala globoka notranja kriza. Ta naj bi bila, kot piše Alenka Nedog, na eni strani posledica novih ljudskofrontnih usmeritev in z njimi povezanih težav pri prehodu od podtalnega, ilegalnega k legalnemu političnemu delu, na drugi pa rezultat uspešnih policijskih akcij, ki so leta 1936 - med drugim zaradi "nekonspirativnega" obnašanja "inštruktorjev" jugoslovanskega partijskega vodstva - močno okrnile slovensko komunistično organizacijo. Pokrajinski komite pod vodstvom Mirka Koširja je zato sklenil, da bo pretrgal stike z jugoslovanskim Centralnim komitejem na Dunaju in mu je izrekel nezaupnico.²¹ CK KPJ je obtožil, da teoretsko in politično ni kos zastavljenim nalogam, da je zaradi "lahkomiselnega" ravnanja pri navezovanju stikov v domovini odgovoren za aretacije partijskih aktivistov in da s protislovnimi razlagami sklepa VII. kongresa Kominterne vnaša zmedo med partijske člane in pripadnike SKOJ. Mirko Košir in njegovi somišljeniki v Pokrajinskem komiteju so sredi leta 1936 vodstvu Kominterne tako predlagali ustanovitev "samostojnih nacionalnih komunističnih strank" na ozemlju jugoslovanske kraljevine. Te naj bi postale "samostojne sekcije Kominterne" in naj bi bile z njo neposredno povezane, dotedanji CK KPJ pa bi skrbel za koordinacijo med njimi.²² Košir in slovenski Pokrajinski komite sta sicer s predlogom o ustanovitvi "samostojnih nacionalnih komunističnih strank" leta 1936 samo oživila zamisli, o katerih so delegati osmih partijskih organizacij iz vse Jugoslavije že govorili na IV. državni partijski konferenci decembra 1934 v Ljubljani, toda reakcije na obnovljeno Koširjevo pobudo po "konfederalizaciji" jugoslovanske

²⁰ Ude, n. d. v op. 1, str. 1363-1364.

²¹ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 88-25. Alenka Nedog: Prispevek k zgodovini ustanovnega kongresa KPS. V: Kronika, 1977, št. 1, str. 1-5.

²² Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 89.

komunistične organizacije so bile zelo ostre. CK KPJ je Koširja in člane slovenskega Pokrajinskega komiteja razglasil za nacionaliste in separatiste, ocene, da so bile pobude Koširjeve skupine "separatistične" in, kar zadeva partijo celo "likvidatorske", pa je vse do osemdesetih let preteklega stoletja ponavljalo tudi zgodovinopisje.²³ Kot je znano, je nasprotja med CK KPJ in slovensko partijsko organizacijo umiril Tito, ki je jeseni leta 1936 in v začetku leta 1937 prišel v Ljubljano, obvestil člane Pokrajinskega komiteja o preselitvi jugoslovanskega partijskega vodstva v domovino in se kritično opredelil do v preteklosti storjenih "napak". Spor med slovensko partijsko organizacijo in jugoslovanskim komunističnim vodstvom naj bi dokončno razrešil Edvard Kardelj, ki je spomladi leta 1937 pripravil vse potrebno za ustanovitveni kongres KPS. Ta je s čebinskim manifestom res opozoril, da so Slovenci med narodi, ki jih pohod fašizma in "politika združenih vojnih hujskačev najbolj ogrožata", in se zato zavzel za sklic konstituante, za lasten, "demokratsko izvoljen slovenski parlament", za "Združeno in svobodno Slovenijo" in združitev vseh sil, ki jim je "pri srcu usoda slovenskega naroda".²⁴ Toda hkrati je pozval tudi k enotnosti KPJ, obsodil "separatistične" in "nacionalistične" težnje v slovenskih komunističnih in delavskih vrstah, ki naj bi bile rezultat delovanja "malomeščanskih elementov", "nosilci separatistične akcije" (iz leta 1936) pa v novem, na Čebinah izvoljenem CK ZKS niso imeli nobenega vpliva več.²⁵

V dosedanem zgodovinopisju prevladuje mnenje, da opisana notranja neso-glasja in nasprotja niso pomembneje ovirala komunistov pri njihovem vključevanju v narodnoobrambno ("ljudskofrontno") gibanje, kar pa ni zelo prepričljivo. Število "organiziranih" slovenskih pripadnikov KPJ je v letih 1935-1937 padlo s 480 na 198 in se je šele aprila 1937, v času čebinskega "kongresa" znova povzpelo na 250.²⁶ Tedaj naj bi začelo tudi ponovno rasti in naj bi jeseni leta 1940, pred V. državno partijsko konferenco doseglo okoli 800 članov.²⁷ Slovenski komunisti so pri tem - podobno kot njihovi "tovariši" drugod v Evropi in Jugoslaviji - le s težavo opuščali stare, pred VII. kongresom Kominterne uveljavljene metode dela in se "še težje otresali tesnosrčnih stališč, zlasti do socialistov in katoličanov".²⁸ V vodstvu KPJ in slovenskem Pokrajinskem komiteju so v "ljudskofrontnih" povezavah videli predvsem dobrodošlo možnost za legalno politično delovanje in javno uveljavljanje partijskih stališč. Med najrazličnejšimi narodnoobrambnimi političnimi akcijami in zavezništvi iz druge polovice tridesetih let, ki jih je dosedanje zgodovinopisje označilo za "ljudskofrontne", je bil v resnici le del rezultat novih kominternskih usmeritev in po 1936 francosko-španskih ljudskofrontnih zgledov, hkrati pa so le nekatere med njimi pobudili komunisti in jih bolj ali manj uspešno usmerjali ali prilagodili svojim predstavam.²⁹

²³ Prav tam, str. 99.

²⁴ Janko Prunk: Slovenski narodni programi. Ljubljana 1986, str. 89-91.

²⁵ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 93.

²⁶ Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana 1986, str. 128-130; Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 93.

²⁷ Podatke mi je posredovala Vida Deželak-Barič, za kar se jih lepo zahvaljujem.

²⁸ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 88.

²⁹ Med "ljudskofrontne" akcije prav gotovo ni spadala Akademska akcija za univerzitetno knjižnico. Med njenimi pobudniki so bili npr. nekateri kasnejši ustanovitelji časopisa "1551", ki je izhajal pod geslom "Ne Moskva - ne Rim, Ljubljana", kar komunistom prav gotovo ni "ustrezalo". Glej Slavko Kremenšek: Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Ljubljana 1972, str. 307.

Komunisti so, kot je znano, v skladu z novo kominternsko politiko in po neuspešnih poskusih, da bi ustanovili enotno delavsko stranko (ti so temeljili še v predljudskofrontnih geslih o "enotnosti delavskega razreda"), avgusta 1935 pristopili h Kmečko-delavskemu gibanju, ki sta ga ustanovila dr. Dragotin Lončar in dr. Vekoslav Kukovec in je bilo povezano z Mačkovim gibanjem na Hrvaškem. Gibanje je v zadnjih mesecih leta 1935 in leta 1936 organiziralo več uspešnih akcij in zborovanj (v letih 1936-1937 so v njem poleg nekaterih drugih manjših skupin sodelovali tudi socialisti, ki so gesla o ljudski fronti drugače zavračali), vendar je

bilo politično preveč heterogeno, da bi lahko prerastlo v trdnejši opozicijski blok. V vodstvu CK KPJ so bili sicer prepričani, da so v Sloveniji (oz. Dravski banovini) vse možnosti za nastanek ljudske fronte kot opozicijske koalicije, ki bi jo povezovala narodnoobrambna in protifašistična gesla, toda opozicijske skupine z ljudskofrontnim imenom ali programom so dosegle nekaj volilnih uspehov le na občinski ravni.³⁰ Večje socialne in javne podpore so bile deležne razne podpisovalne, protestne in mirovne akcije, zlasti če so se zavzemale za izpolnitev narodnopolitičnih zahtev in so bile uperjene proti centralizmu ter delavske stavke, levičarsko razpolžjenje pa se je krepilo tudi med študenti in izobraženci. Toda že po dobrem letu in pol, spomladi leta 1937, je slovensko opozicijsko gibanje zajela kriza. Iz KGD je najprej izstopila skupina slovenskih pristašev dr. Vladka Mačka pod vodstvom dr. Dragotina Lončarja in Rudolfa Doboviška, nato pa so jo zapustili še socialisti. Odposlanec CK KPJ, ki je jeseni leta 1937 obiskal Slovenijo, je tako jugoslovanskemu partijskemu vodstvu poročal, da je ljudska fronta v Dravski banovini v prvi polovici leta 1937 (torej v času čebinskega ustanavljanja KPS) "skoraj razpadla".³¹

Do novega poskusa "združitve slovenskih demokratičnih sil" je prišlo po sklenitvi srbsko-hrvatskega opozicionalnega sporazuma, vendar tudi ta ni uspel.³² Slovensko narodnoobrambno gibanje je znova zaživelo šele po "anšlusu" marca leta 1938, ko se je s premaknitvijo mej tretjega rajha na Karavanke pri vseh političnih skupinah povečal občutek narodne ogroženosti. Do tesnejše "strnitve narodnih sil", kot so to imenovali v Sodobnosti, pa tudi tokrat ni prišlo. Komunisti, ki so se kljub "ljudskofrontnim geslom" in parolam o pridobivanju "kmečkih katoliških množic" ves čas zavzemali za "akcijsko enotnost delavstva", so se po večletni izključitvi sicer leta 1938 znova vključili v delo vodstva socialistične Strokovne komisije, v njem pa je prevladalo stališče o "akcijskem sodelovanju z vsemi nerežimskimi strokovnimi organizacijami", ki je leta 1939 privedlo do povezovanja socialističnih, krščanskosocialističnih in narodnosocialističnih sindikatov v Medstrokovnem oz. Osrednjem strokovnem odboru za Slovenijo.³³ Toda dolgoletna komunistična zamisel o ustanovitvi posebne "ljudskofrontne" stranke delavnega ljudstva se ni posrečila, saj zanjo pri drugih demokratično opozicionalnih skupinah niso dobili podpore in se je v septembra leta 1939 ustanovljeno Zvezo delavnega ljudstva Slovenije vključilo le že tako močno

³⁰ Npr. na občinskih volitvah na Ježici decembra 1935 in na delnih občinskih volitvah 1936. Glej tudi: France Filipič: Ljudskofrontno gibanje. Enciklopedija Slovenije, 6, Ljubljana 1992, str. 297.

³¹ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 95.

³² Filipič, n. d. v op. 30, str. 238.

³³ Miroslav Stiplovšek: Ustanovni kongres KPS - spodbuda boju za enotnost slovenskega delavstva. V: Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Maribor 1989, str. 280-82.

okrnjeno Kmečko delavsko gibanje.³⁴ Sicer pa je bilo tedaj (po paktu Hitler-Stalin) komunistične ljudskofrontovske politike že konec. V komunističnih usmeritvah je - kot je že pred desetletjem prepričljivo ugotovil Bojan Godeša - jeseni leta 1939 nastopilo novo obdobje, obdobje "boljševizacije partije", ki so ga označevale notranje čistke in nespravljiv komunistični spopad s samostojneje mislečo inteligenco,³⁵ hkrati pa je partija opustila protinacistična in protifašistična gesla. V takšnem vzdušju - in ne v ljudskofrontni tradiciji - je bilo leta 1940 ustanovljeno Društvo prijateljev Sovjetske zveze. Razmeroma široke podpore, ki je bilo deležno, pa seveda ne gre razlagati s simpatijami podpisnikov za sovjetski režim ali slovenske komuniste, temveč predvsem z grozečo vojno nevarnostjo in prepričanjem o vojaški moči Rdeče armade.³⁶

Naj sklenem: politika ljudske fronte je bila v letih 1934/35 do 1939, ko sta Stalin in boljševiški vrh videla v Hitlerju in nacistični Nemčiji nevarnega nasprotnika, instrument Kominterne in komunističnih partij, ki so poskušale okoli sebe združiti razne politične skupine in stranke ter tako ali drugače vplivati na njihova povezovanja. Pri tem so bila "ljudskofrontna" gesla in zaveznitva večinoma neuspešna. "Ljudskofrontne" koalicije in njihove politike so se v glavnem opirale na socialna, demokratična, narodnoobrambna in protifašistična gibanja, ki pa so jih le deloma same pobudile in tudi le v omejenem obsegu podpirale in pospeševale. Teza Francois Fureta, da so komunisti, podobno kot "ljudskofrontno", instrumentalizirali tudi protifašistično gibanje, torej ne drži (ali pa drži le deloma). Komunistom ni uspelo "ljudskofrontnih" zaveznitv nikjer povsem oblikovati po svojih predstavah in politično podrediti, le v posameznih primerih (kot npr. francoskem) pa so z ljudskofrontnimi gesli pomembneje okrepili svoj politični vpliv in svojo politično moč. "Ljudskofrontne" politike niso poleg tega uspele nikjer združiti in povezati vseh socialnih, protifašističnih in narodnoobrambnih gibanj, ki so bila povsod kompleksnejša in množičnejša kot "ljudskofrontne" koalicije in zaveznitva. To velja tudi za slovenski primer. Prav dejstvo, da je bilo narodnoobrambno in protifašistično razpoloženje mnogo širše in množičnejše od kroga privržencev "ljudske fronte", pa pojasnjuje tudi široko podporo, ki je bila leta 1941 na Slovenskem deležna ideja Protiimperialistične oziroma Osvobodilne fronte. Med temelji OF in tradicijo ljudskofrontnega gibanja zaradi komunistične politike po letu 1939 res ni niti idejne, niti organizacijske kontinuitete, kot pravi Godeša, je pa zveza med narodnoobrambnim in protifašističnim gibanjem ter idejo upora proti okupatorju. Prav na tej kontinuiteti in narodnoodporniški volji, ki ju obe veliki slovenski stranki očitno nista razumeli in nista znali obrniti Slovencem in sebi v prid, so lahko komunisti leta 1941 utemeljili OF.

Peter Vodopivec

³⁴ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 150.

³⁵ Bojan Godeša, n. d. v op. 19.

³⁶ To je bil npr. odgovor, s katerim mi je pojasnil v pogovoru svoj podpis v podporo Društvu tudi prof. dr. Fran Zwitter.

STRENGTH AND IMPOTENCE IN THE IDEA AND POLICY OF THE PEOPLE'S FRONT

S u m m a r y

According to Francois Furet, the Communist International was "always anti-fascist", even if in the first period - before Hitler's ascent to power - it presented itself as the only true combatant against Fascism and Nazism, and, in the second - from 1934-35 to 1939 - accepted a joint anti-fascist struggle with social democrats and the liberal middle-class parties, thereby giving rise to the idea of the popular front. It used this idea for self-propaganda, the strengthening of the political influence of the Communist parties and international affirmation of Soviet policies. This assertion is, of course, correct. The Comintern was, at least until 1923, exclusively an exponent of Soviet foreign policy. From its sixth congress onwards, when it adopted slogans about 'social democrats' being 'social fascists', it also became a most determined opponent of any association of Communists with the socialist and middle-class parties, which had particularly fatal consequences for political developments in Germany.

The shift in Soviet policy and the Comintern occurred only in 1934, when those in Moscow and the Kremlin realised that the rapidly growing German power also presented a threat to the 'first' and the only Socialist state. By putting themselves at the forefront of the anti-fascist struggle, they also tried to divert the world's attention from the internal Soviet purges and executions, to the 'international arena'.

The coalition between the Communists and Socialists in France in 1934 was attributed to this new Communist 'course'. From the Comintern's seventh congress in 1935 onwards, the slogan about 'the popular front' became its official political orientation. However, these "popular front coalitions" proved very fragile at the beginning. Even after the change in the Comintern policy, the socialists in some West European and Scandinavian countries continued to distrust Communists and refused to cooperate with them. While the Communists continued to swear by the newly formed 'anti-fascist coalitions' and liased even with the anti-socialist orientated liberal and Catholic parties, they relentlessly pursued Soviet and their own interests. This was particularly clear in France where they refused to join the popular front government of Leon Blum, despite their landslide victory at the elections. Also in Spain, they first turned against the socialist-anarchist revolution and the government of Largo Caballero and eliminated their political opponents, and only then dedicated themselves to fighting the right wing together with the rest of the popular front coalition.

As Furet argues, the problem undoubtedly not only lay with the Communists, The popular front alliances were politically and ideologically heterogeneous and were literally unable to solve the numerous social, economic and political problems which West European countries had been facing since the 1920s and the Great Depression.

The Communist shift towards cooperation with the socialist and middle-class parties triggered great expectation and hopes of social reform (in France a wave of strikes and in Spain even a revolution). Although Blum's government during its short period in power, passed a series of important social laws, it lacked sufficient financial, economic and political power to significantly alter the social conditions. The popular front in Spain, under the baton of the Communists, totally suppressed the social revolution, thereby losing a great deal of indispensable social and popular support, even before taking on the generals.

In Slovenia, the popular front movement was also massive in nature. Its national defense slogans significantly contributed to this, as Alenka Nedog observed almost a quarter of a century ago. However, concrete social and political achievements of the popular front movement were relatively insignificant. The same Communists who had always taken firm action against their own dissenters and opponents, obediently abandoned the anti-fascist line after the Soviet pact with Hitler in 1939, which Russian historians today proclaim as one of the greatest deceptions of the twentieth century. The movement which arose in the 1940s with the founding of the Society of Friends of the Soviet Union, can no longer be considered as 'popular front'. Also this movement insisted on the principle of national defense which enjoyed wide public support due to a general sense of national threat. This also explains the wide support, especially of the urban population, for the Anti-imperialist, later Liberation Front in 1941.